

ČLÁNKY / ARTICLES

Pivní bar Azyl: mezi scénou a komunitou¹

Michal Horáček²

Institute of Economic and Social History, Faculty of Arts, Charles University

Pivní bar Azyl: between Scene and Community. Pivní bar Azyl was founded in Liberec in 2009. There was formed a collective around the bar. It has organized cultural program and participated on the bar operation. The bar got in the existence troubles in 2017, cause the problems with new neighbor. The collective had to respond to and act. The paper try to describe the nature of collective and research, if the collective has a character of a scene or community. It notices the mechanisms of collective functioning and its relations with a "outside world". The paper is focused on the developement of collective and if there is some role (and possibly what) of the situation in 2017. The paper also examine the fact, that Pivní bar Azyl has specialized only in offering beers from small breweries. Does it play a role in the developement and formation of the place and the collectvie, but also of their relationships?

Keywords: scene, community, hardcore punk, beer, craft beer, bar, music club, Liberec

How to Cite: Horáček, M. 2018. „Pivní bar Azyl: mezi scénou a komunitou.“ *Central European Journal of Politics* 4 (1): 57–79.

1. Úvod

Liberecký Pivní bar Azyl představuje specifický podnik. Místo původně vzniklo jako pivní bar, který se zaměřil na nabídku pív pouze z malých pivovarů. Ve skutečnosti se ale záhy stal přirozeným místem setkávání pro kolektiv lidí, který se rekrutoval z prostředí místní hardcore punkové či punkové subkultury anebo aktivistických uskupení. Lidé mířící primárně za pivem začali Azyl více navštěvovat až po několika letech jeho provozu v souvislosti s obecným zvýšením zájmu české společnosti o piva z malých pivovarů. Za založením klubu stál dlouholetý příslušník liberecké hardcore punkové subkultury, který podniku od samého začátku dal náplň a podobu rámovanou prvky její etiky. Tu následně přirozeně rozvinul kolektiv, který se kolem baru vytvořil (dále, pokud nebude uvedeno

¹ Tento článek vznikl v rámci projektu GA ČR č. 14-19324S „Zdroje a podoby politizace subkultur v postsocialismu“.

² Mgr. Michal Horáček je externím doktorandem na Ústavu hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. Korespondenční adresa: Nám. J. Palacha 2, 116 38 Praha 2. E-mail: michal.roubik@seznam.cz

jinak, pouze „kolektiv“). Díky svému zaměření se tak v Azylu postupně začali potkávat lidé, kteří zde pořádali koncerty, přednášky a další podobné aktivity, s lidmi, kteří sem mířili za širokou nabídkou piv z malých pivovarů.

Výzkum se zaměřil právě na zmiňovaný kolektiv, zároveň ale zohlednil specifčnost Pivního baru Azyl. Ten má díky své faktické náplni více motivátorů, proč ho lidé navštěvují. Fungování Azylu bylo po celých takřka devět let jeho dosavadní existence spojeno i s dlouhodobou diskusí o tom, jakým způsobem je možné klub i jeho aktivity zpřístupňovat širšímu poli návštěvníků. Právě zaměření baru na milovníky piva z malých pivovarů mohlo být jednou z motivací, která se v podobném zpřístupňování prosazovala. Nemusela ale být jedinou. Pivní bar Azyl se stal součástí vyjednávání s řadou dalších subjektů či součástí procesů, díky kterým se jeho prostor zpřístupňoval, či naopak uzavíral. V roce 2017 byl vývoj Azylu narušen nečekanou situací, na kterou byl kolektiv Azylu nucen reagovat. Ve světlé této nové situace bylo možné vysledovat proměnu chování kolektivu, vytvoření nových mechanismů i přehodnocení některých jeho cílů.

Podoba a mechanismy fungování kolektivu se tak staly hlavní otázkou tohoto výzkumu. Měl přinést odpověď, jakou podobu tento kolektiv vykazuje. Zda se jedná spíše o subkulturní scénu, anebo spíše o komunitní kolektiv. Výzkum si zároveň všímal podstatného faktoru, jaké interakce a v jaké podobě probíhají mezi kolektivem a lidmi „zvenku“. V tomto případě se jedná nejen o mechanismy jednání, ale i o otevírání a uzavírání samotného místa. Podružnou ve výzkumu pak byla ještě otázka, která ale souvisí se vším výše řečeným, zda ve formování daného kolektivu a v otevírání či zavírání místa hrál nějakou roli fakt, že je Azyl zároveň i místem nabízejícím pouze produkci malých pivovarů.

2. Výzkum, metody a pojmy

Ve zpracovávaném výzkumu se velmi výrazně projevila role výzkumníka. Autor článku s kolektivem dlouhodobě přicházel do osobního styku a asi čtyři roky je i jeho součástí. Díky této roli měl výzkumník nadstandardní přístup ke zkoumanému subjektu. Zároveň ale tato role přinášela komplikovaný vztah k získaným datům, která byla kromě vlastní analýzy podrobena věcnému třídění. Kolektiv Azylu je v práci sledován jako celek, a je tak potlačen význam jednotlivců. Pokud však v textu byly zmíněny konkrétní výroky či události, jsou jejich původci v textu striktně anonymizováni. Jediný člen kolektivu zmiňovaný v textu je pak provozovatel podniku. Ten byl také jako jediný o připravovaném výzkumu informován. Výzkumník je zároveň dlouholetým participantem české craft beer scény.³

³ Pojem „scéna“ je v kontextu s craft beer používán v neanalytické podobě a pouze opisuje význam jako uskupení lidí se společným zájmem.

Výzkum v Pivním baru Azyl probíhal formou zúčastněného pozorování přímo v místě od března 2016 do července 2017, avšak vzhledem ke vztahu k danému místu byly při zpracovávání textu využity i poznatky získané před a po tomto časovém vymezení (jedná se o období od listopadu 2015 do listopadu 2017). Hlavní náplní výzkumu bylo převážně sledování mechanismů fungování kolektivu, motivace jeho rozhodování a zejména výsledky jeho jednání. Pro ucelení pohledu na jeho fungování pak byly získávány informace o názorech jednotlivých členů kolektivu na jeho chod. Tyto informace byly obvykle získány přirozenou cestou při setkávání daných lidí, ve výjimečných případech byly ověřovány neformálními rozhovory. Během výzkumu přišel výzkumník do kontaktu s několika desítkami osob. Kromě výzkumu v samotném Pivním baru Azyl pak bylo pro dotvoření celkového obrazu o něm samotném využito dostupných materiálů, které byly produkovány především na sociálních sítích anebo v mediích apod. Jednalo se zejména o produkci samotného Pivního baru Azyl či jeho kolektivu, ale také o sběr nejrůznějších postřehů, názorů ad. ohledně místa „zvenku“. Součástí výzkumu byly i neformální rozhovory s příslušníky české craft beer scény a případně i analýza jejich projevů souvisejících s Pivním barem Azyl, a to převážně v prostoru sociálních sítí.

Vzhledem k povaze textu a pro ujasnění závěrů výzkumu se na začátek pokusím vysvětlit několik pojmů, se kterými se v textu bude pracovat, a dále, jak text vnímá obsahy a kontext jejich sdělení. Jedná se o pojmy „scéna“, „komunita“ a pro kontext i „craft beer scéna“.

2.1. Scéna

Ve výzkumu hudebních subkultur mládeže se používá pojem scéna, který zjednodušeně řečeno zahrnuje soubor tvůrců, hudebníků a fanoušků, kteří kolektivně sdílejí svůj hudební vkus a kolektivně se odlišují od ostatních. Scénu lze oproti subkultuře chápat volněji z hlediska volby identity a skupinových norem a také nahrazuje pojem subkultura těm, kteří odmítají vidět kulturu dichotomicky jako dominantní a deviantní (Kolářová 2011: 16). Přestože někteří autoři používání pojmu scéna problematizují (Heřmanský a Novotná 2011: 106), v současném studiu zejména hardcore punkové subkultury se jeho používání rozšířilo. Při jeho užití je však nutné jasně vymezit jeho obsah, aby nedošlo k jeho nejednoznačnému použití, jak píše Heřmanský a Novotná (2011: 106).

Pod pojmem scéna je obvykle definován prostor, čas a produkty, které jsou spojené s kulturními aktivitami (Almer 2016: 114). Scéna by navíc měla fungovat jako síť jedinců, kteří společně sdílejí fyzický prostor, společnou identitu, názory, hodnoty a normy (Haunss a Leach 2004: 4-5). Scény navíc nepředstavují stabilní kontext, ale je nutné na jejich fungování a podobu nahlížet jako na proces, který se v čase mění. Podhoubí scény pak neslouží pouze jejím samotným (převážně kulturním) aktivitám, ale je zároveň zázemím pro vznik či podporu sociálních hnutí ad. Prostředí scény může pomáhat

mobilizovat jeho účastníky či utvářet jejich kulturní i sociální rámeček (Creasap 2012, cit. dle Kumová 2014: 16).

Nejpodrobněji v českém prostředí rozpracovali koncept scény Císař a Koubek (2012a). Ve své práci zaměřené na hardcore punkovou scénu na příkladu Brna pracují s několika východisky. Kromě výše řečených si všímají především vnitřního strukturování scény a zejména pak prostor, kolem kterých se scény utvářejí. Pro scény v prostředí hardcore punku si všímají zvláště míst, kolem kterých se takové scény tvoří. Mluví o barech, klubech a dalších místech jako o nervových centrech, kolem kterých hardcore punkové scény vznikají. Za důležité považují participaci příslušníků scén na jejich fungování a tvorbě jejich podoby (Císař a Koubek 2012a: 5, 9).

Ve své charakteristice scén se neomezují pouze na kulturní či hudební pozadí tvorby scény, ale zavádí širší konceptuální model scény, která je ovlivňována více faktory. Scéna představuje prostor, který závisí na místních podmínkách, dle kterých se tvoří. Mluví o prolínání více kulturních vlivů, které se na tvorbě scény podílejí, ale důležitý je i již zmíněný motiv, jakým způsobem scéna kooperuje či se stává součástí nejrůznějších sociálních hnutí a dalších politických aktivit (Císař a Koubek 2012a: 4–5). S tímto chápáním scény pracují i v tomto textu.

2.2. Komunita

Zatímco zkoumaný pojem scéna vychází takřka bezvýhradně z výzkumů hudebních subkultur a míst, ve kterých se realizují, pojem komunita je mnohem širší. Zároveň je historie zkoumání jeho náplně mnohem staršího data. Pokud necháme stranou soudobý i současný výzkum historických komunit a komunitního života (k výkladu pojmu a jeho náplně v historii více srov. Frič a Vávra 2012: 11–15), jsou komunity důležitým tématem výzkumu i v současných sociálních vědách. A to i přesto, že období tradičních komunit je již dávno pryč, a např. Keller v Úvodu do sociologie (1997: 178) redukuje komunitu ve slovníkovém hesle pouze na význam, že „(sociologii) umožňuje sledovat mocenské, ekonomické a sociální proměny, které zřejmě nezvratně vzdalují moderní společnost od všech typů sociálního uspořádání existujících před nástupem průmyslové revoluce.“ Přístup k tomu, co je vnímáno jako komunita, se s postupem doby mění. V současnosti není komunita již striktně považována za zřetelně ohraničenou a názorově jednotnou skupinu. Dle Bellaha činí jakoukoliv skupinu komunitou „sdílený zájem o otázku, co činí danou skupinu dobrou skupinou“ (Bellah et. al., 1995, cit. dle Frič a Vávra 2012: 18), anebo že „členové komunity (...) musí být ochotni obětovat se pro dobro jiných nebo společnosti jako celku“ (tamtéž).

V životě současných komunit jsou spatřovány některé základní principy jejich fungování. Bauman jako podmínku vzniku komunity vidí shromáždění lidských bytostí, které musí být „pevně spojené životními příběhy dlouhé společné minulosti, a ještě delší

předpokládanou životností častých a intenzivních vzájemných kontaktů“ (Bauman 2006: 40). Podmínkou fungování komunity je i její schopnost nabízet užitečné služby, které slouží nejen k získávání a rozšiřování materiálních zdrojů samotné komunity, ale mohou posloužit i ven mimo ni, například úpravou a zpřístupněním veřejných prostor (Hartl 1997: 34). Významu komunit v participaci ve veřejném prostoru si všímá i Mikovcová (2015: 76). Tato participace je navíc podmíněna ustavováním a upevňováním nových společenských hodnot a zároveň naplněním autonomních individuálních potřeb prostřednictvím sociálních interakcí (Mikovcová 2015: 76).

Význam autonomie jednotlivých členů komunity, kteří mají být navzájem vnímáni jako důležité individuální jednotky, vyzdvihuje i Frič a Vávra (2012: 17). Na druhou stranu podmínkou fungování komunity je, vedle uznané individuality jejích členů, zároveň i schopnost vystupovat vůči sobě s důvěrou a respektem (Frič a Vávra 2012: 17), a zároveň pokud je to nutné, umět společně kolektivně rozhodovat. Schopnost kolektivního rozhodování pak má být podpořena vzájemnými a častými úzkými interakčními vazbami mezi členy komunity (Szabó 2011: 12).

Jako důležitý rys komunity je obvykle zmiňováno i pouto, které její členy spojuje s obýváním sociálně vymezeného fyzického prostoru (Hartl, 1997: 36). S proměnou společnosti v moderní době je ale upozorňováno i na fakt, že komunity v dnešní době mohou vznikat na základě dvou rozdílných typů vztahů. První ve spíše tradiční podobě na základě místa (tzv. place-based) a druhá vznikající na základě zájmů (tzv. interest-based), které spojují lidi z různých lokalit se společným zájmem na způsob sociální sítě (Mikovcová 2015: 75).

Současné zkoumání konkrétních komunit se obvykle zaměřuje na specifické skupiny. Jedná se kupříkladu o komunity terapeutické, dobrovolnické anebo v poslední době oblíbené komunitní zahrady. Komunitami v prostředí hudebních klubů či barů či prostoru hudebních subkultur mládeže se literatura dotýká pouze okrajově. Thornton (1997) dokonce dává komunitu do protikladu k subkulturám a zdůrazňuje její význam ve spojení s výrazy jako sousedství, rodina apod. (Thornton 1997: 1). Jak bylo řečeno v úvodu této kapitoly, toto úzké vnímání komunit jako společenství lidí, které vzniká v podobných souvislostech, je ale v tomto textu opuštěno.

S pojmem komunita v souvislosti zejména s punkovou (ale i jinými) subkulturou pracuje i Kolářová (2011: 234–237). V tomto případě se jedná ale spíše o synonymický pojem komunity pro společenství bez patřičného analytického obsahu. Tvrzení, že „Subkulturní komunity vznikají při pravidelných setkáních na stejných místech, kde si mladí utužují své vazby, rozšiřují počet svých známých a utvrzují se v subkulturní identitě, která se může manifestovat až jakýmsi vzájemným spiklenectvím, že oni vědí“ (Kolářová 2011: 234) anebo „I pro širší okruhy v rámci subkultur lze tvrdit, že komunita je to, co skupinu výrazně charakterizuje a odlišuje od většinové společnosti. (...) Touha přimknout se ke komunitě je ovšem vedena hudebním vkusem a vlivem přátel, neboť není bez

významu, do jaké skupiny se hledající přidají (...).“ (Kolářová 2011: 236), jsou v pojetí této práce bližší spíše konceptu scény nežli komunity. V podobném smyslu pracuje s pojmem komunita i Pixová (2007: 93–98). Její práce si ale z více směrů všímá provázání vzniku specifických subkulturních společenství ve vazbě na konkrétní místo, často hudební klub či bar. Tento fakt je zajímavý i pro tuto práci, a tak je, aniž by byl přijat její jazyk, v textu dále také odkazována.

Pro popsání charakteru komunit tak, jak jsou vnímány v tomto textu (a zahrnuje zjištění viz výše), poslouží starší definice McMillana a Chavise (1986). Dle jejich popisu je pro komunitu mj. důležitý pocit přináležení k něčemu a sdílení vzájemných vztahů, schopnost využívat prostředků komunity k uspokojování potřeb jejích členů, směřování ke společnému cíli. Neméně důležitá je pak sdílená emocionální zkušenost spojená s vírou, že její členové sdílejí a budou nadále sdílet společně strávený čas, místo a další zkušenosti (McMillan a Chavis 1986: 9). Obdobné vnímání komunity nabízí i Frič a Vávra na základě Delantyho. Kromě výše zmíněných momentů zmiňují i atribut participace členů komunity. Tím poukazují na aktivní chování komunity vůči svému okolí, ale i na její autonomii a schopnost seberegulace (Delanty 2000, cit. dle Frič a Vávra 2012: 18).

2.3. Craft beer scéna

Pro pochopení kontextu specifičnosti Azylu je nutné ještě vysvětlit okolnosti, kde a proč se vzaly pivní bary, které nabízí pouze pivo z malých pivovarů, a lidé, kteří tato piva konzumují. Kontext jejich současné podoby je nutné hledat v 70. letech 20. století v USA (Jackson, 1988: 203–204). Americký trh v té době ovládalo několik málo velkých společností (Bamforth 2003: 14–15). Roku 1978 byl ale v platnost uveden House Resolution Bill č. 1337, který povolil homebrewing – vaření piva v domácích podmínkách. Na jeho základě začala probíhat rekonstrukce sociální role piva v americké společnosti a struktury konzumních návyků. Homebrewing v americké společnosti široce zarezonoval a záhy začaly na jeho základě vznikat nové malé řemeslné pivovary, tzv. craft breweries (Johnson 2013: 7–8). Ty svou existenci spojily s opozicí vůči velkým pivovarům, a to jak svou vazbou na lokální trh či kvalitou používaných surovin, tak i vařením řady nových či moderně oprášených pivních stylů. Kolem těchto craft breweries se vytvořila pestrá směsice lidí, kteří stáli nejen za samotným vařením piva, ale stali se i jeho fanoušky a vyhledávateli (v anglickém originále je používán do češtiny nepřekládaný výraz *beer enthusiast*). Kromě samotných pivovarů začaly později vznikat i bary, které se zaměřily právě pouze na pivo z těchto malých pivovarů.

Ohlas americké craft beer scény, jejíž rozvoj se nezastavil v podstatě dodnes, se s jistým zpožděním dostal i do Evropy (Bernstein 2014). Na kontinentě tak cca od roku 2005 vznikají nové pivovary, které svou podobou, typem vařených piv i přístupem

odkazují právě na kořeny americké craft beer scény. S odstupem dorazila tato móda i do České republiky.

V České republice vznikaly malé pivovary výjimečně již krátce po revoluci v roce 1989, obvykle se ale jednalo o malé izolované rodinné podniky či gastronomické provozy v turisticky atraktivních lokalitách. Vedle nich existovala řada regionálních tradičních pivovarů, které byly od roku 1989 pod stálým tlakem velkovýrobců piva, nově obvykle v rukou zahraničního kapitálu. Ten jednotlivé provozy skupoval, případně uzavíral a racionalizoval místní pivní nabídku. V té době začaly zejména ve velkých městech vznikat výčepy, které samy sebe označovaly jako „se čtvrtou pípou“.⁴

Když někdy kolem roku 2010 začal i do České republiky šíře pronikat fenomén craft beer, staly se právě z těchto podniků první místa, která začala nabízet pouze piva z malých pivovarů. Jejich počet od té doby nezadržitelně stoupá. Od roku 2010 nezadržitelně stoupá i počet nových malých pivovarů. Většina z nich převzala zahraniční vzory, podobou nabídky i marketingu navázala na fenomén craft beer. Kolem těchto pivovarů se utvořila specifická síť lidí, kteří tyto pivovary provozují, vaří v nich pivo či ho prodávají. Součástí této sítě se ale přirozeně stali i konzumenti (mnohdy navíc přímo s jednotlivými pivovary či podniky provázáni).

Dnešní podoba této sítě je zatím neuchopitelná a nejde jednoduše říci, zda se jedná spíše o spotřebitelskou skupinu, samostatný ekonomický sektor či specifickou subkulturu, scénu anebo skupinu schopnou tvořit lokální komunity. V současnosti v českém prostoru neexistuje výzkum, který by se tímto fenoménem výrazněji zabýval. Na rozdíl právě třeba od USA, kde je fenomén craft beer již studován z více úhlů pohledu. Fenomén craft beer je tak nahlížen např. z pohledu historie a geografie (Tremblay, Natsuko a Tremblay 2005), jako specifická spotřebitelská skupina (Garver 2013) anebo jako specifická komunita (Hindy 2015).

Ohledně existence craft beer scény dnes ale existují i práce, které staví tuto scénu do kontextu konceptu kulturní hegemonie americké společnosti, ve které vznikla. V něm vedle sebe koexistují pro udržení společenského konsensu vládnoucí třída a v opoziti k nim nejrůznější subkultury. Prostřednictvím kulturní hegemonie vládnoucí třída může inkorporovat prvky subkultur do mainstreamu za cílem asimilovat, neutralizovat a exploatovat danou subkulturu pro ekonomický zisk. Subkultura nadále stojí ve vyjednávacím poli mezi tím a působností jako subversivní alternativa k mainstreamu (Johnson 2013: 13 s odvoláním na Hebdige 1979).

V této souvislosti je zajímavé zmínit fakt, že subversivní vztah craft beer scény k mainstreamu je často skloňovaným atributem její existence zejména ze strany jejích participantů. Do vnější podoby projevů craft beer scény tak často patří i zdůrazňování

⁴ Pojmenování naráželo na fakt, že největší hráč na trhu měl obvykle v hospodách smluvně zajištěné tři pípy se svým pivem. Někteří hospodští, kteří se chtěli vyhnout pokutě a zároveň nabízet i jiná piva, instalovali ještě jednu „čtvrtou“ pípu navíc. Na ní pak začali střídat piva z menších pivovarů.

jejího „punkového“ výrazu (Ozzi 2018). Tento přístup v Evropě zvláště zprofanoval skotský pivovar Brew Dog, který byl od roku 2007 průkopníkem craft beer scény. Jeho piva tak dostala jména jako Punk či Hardcore IPA. V loňském roce jeden z jeho majitelů dokonce vydal knihu *Punkové podnikání s podtitulem „proti všem pravidlům“* (Watt 2017). V ní se vyznává ze svého specifického přístupu k podnikání, kterým pivovar ovlivnil i podobu craft beer scény ve zbytku Evropy.

3. Vznik pivního baru Azyl

Pivní bar Azyl vznikl dle vlastních slov jeho provozovatele původně proto, že „neměl kam v Liberci chodit na dobré pivo.“ Podnik byl oficiálně otevřen poslední červencový den roku 2009 poté, co byl k tomu účelu pronajatý prostor upraven na nové podmínky a zkolaudován. Přestože byla hlavní motivací jeho otevření skutečně chuť mít v Liberci na čepu i méně tradiční piva z menších pivovarů, bylo již zpočátku zřejmé, že místo se stane prostorem setkávání i ze zcela jiných důvodů. Již během příprav Azylu na otevření se ukázalo, jakým směrem se bude náplň místa do budoucna ubírat. Vzhledem k dlouholeté příslušnosti zakladatele klubu k místní hardcore punkové subkultuře se do pomoci s rekonstrukcí prostoru zapojili převážně její členové, obvykle kamarádkými či subkulturními vazbami navázaní na zakladatele. V době, kdy ještě nebyl Azyl otevřen veřejnosti, byla v jeho prostorách instalována první improvizovaná výstava fotografií, která kriticky zachycovala tehdejší vyklizení pražského squatu Milada.

Azyl se záhy po otevření stal přirozeným prostorem setkávání podobně zaměřených lidí. Za jeho formováním stála zejména jeho vnitřní etika,⁵ kterou tvořil nejen zakladatel podniku, ale svým působením právě i vzniklý kolektiv. Většina jejích atributů vycházela z etiky hardcore punkové subkultury (k ní více viz Kumová 2011: 16–18). Mezi sdílené hodnoty Azylu tak byl přijat antifašismus, podpora veganství a aktivit za práva zvířat anebo silný důraz na Do It Yourself (DIY) přístup. Mezi lidmi, kteří se začali kolem Azylu setkávat, byly převážně osoby, které měly vlastní kapely, organizovaly koncerty či jiné kulturní a vzdělávací akce, vydávaly svépomocí hudbu či psaly ziny (Kumová 2014: 16). Etika Azylu se projevila nejen v názorech a jednání jeho návštěvníků, ale pevně se promítla i do podoby prostoru. Zdi Azylu byly vyzdobeny aktivistickými a politickými graffiti místních umělců. V Azylu bylo záhy možné sehnat nejrůznější politické tiskoviny a další podobné materiály.

Bylo jen otázkou času, kdy se Azyl stane i prostorem, který by mohl být využitelný pro kulturní akce, a první koncert zde proběhl záhy po jeho otevření. Konal se přímo v provizorních podmínkách hospody, pořádání koncertů se zde ale brzy stalo pravidlem.

⁵ Pojem etika je v textu používán pro označení souboru hodnot, které jsou vlastní popisovanému kolektivu. Tyto hodnoty jsou vnímány jako normativní nejen vůči jeho vlastnímu jednání, ale především při tvorbě charakteru místa, kde se kolektiv schází a které společně buduje.

Kromě koncertů dával Azyl prostor i politickým aktivitám v podobě přednášek apod. V této podobě prostor fungoval až do roku 2011, kdy byl k původní hospodě pronajat i zadní prostor továrny, který disponoval řadou místností, využitelných právě pro kulturní a další podobné aktivity. V Azylu tak vznikl plnohodnotný sál se zázemím. Azyl navíc disponoval od samého začátku fungování zahradou v sousedství domu, od ulice neprodyšně oddělenou hmotou vysokého plotu z vlnitého plechu. Zahrádka byla s prostorem hospody propojena průchozí garáží, která také byla jedinou možností, jak se na ní dostat.

4. Kolektiv Azylu a mechanismy jeho fungování

Vznik Pivního baru Azyl a jeho dvojaká podoba způsobila i specifickou podobu fungování zdejšího kolektivu i celého samotného provozu. Pro existenci Azylu je po celou dobu jeho existence velmi důležitá osoba jeho zakladatele a provozovatele. Kolektiv, který se kolem klubu následně vytvořil, s jeho osobou vždy kooperoval, aniž by kdykoliv status obou entit zcela splynul. Pivní bar Azyl byl z podstaty své věci vlastně klasický hospodský prostor, ale zároveň místo, ve kterém se odehrávala řada kulturních, politických a dalších převážně nekomerčních aktivit. Jeho provoz tak fungoval na dvou principech. Tyto dva principy byly vždy striktně odděleny. Provoz samotné hospody, řekněme jeho ekonomickou část, vždy řešil po celé stránce věci právě sám provozovatel.

Vedle toho se v Azylu utvořil kolektiv řešící kulturní program, technické záležitosti klubu, jeho směřování apod. Ten ale nikdy nezískal pevné hranice či závazné rozhodovací mechanismy. Kolektiv byl navíc vícevrstevný a každý se v jeho práci mohl zapojit tak, jak sám uznal za vhodné. Kromě dobrovolnosti byla participace v kolektivu daná samotnými aktivitami jeho členů na základě toho, čeho se sami účastnili. Kolektiv samozřejmě během let proměnil svou podobu, ale mnoho lidí, kteří stáli u jeho zrodu, v jeho aktivitách i nadále působí do současnosti. Aktivity Azylu a přátelské vazby pomáhají vychovávat další generace aktivních osob, které se dále do jeho aktivit zapojují. Kromě lidí, kteří stáli u Azylu od jeho začátků (a obvykle se podíleli dříve na pořádání hardcorových, punkových a dalších koncertů či podobné akce navštěvovali, měli vlastní kapely anebo se podíleli na politických a jiných aktivitách), se tak jednalo zejména o mladší generaci podobně zaměřených jednotlivců. Ti se do Azylu dostali buď návštěvou na některém z koncertů, či přes společná přátelství a později se do jeho chodu zapojili. Zejména v jejich případě pak byl důležitý formativní význam místa, jehož etika ovlivňovala i jejich myšlenkový svět.

Přestože v Azylu probíhal bohatý kulturní program, nikdy neměl klub vlastního provozního, který by měl na starosti jeho koordinaci. V klubu působilo několik pořadatelů koncertů, kteří tvoří program na vlastní pěst a kteří se jej snažili navzájem konzultovat tak, aby si „neležli do zelí“. Tento fakt byl důležitý zejména tam, kdy se více pořadatelů zaměřovalo na koncerty podobných hudebních stylů. Podobná skupina se utvořila i mezi

lidmi, kteří se starali o zvučení koncertů či techniku. Přestože se v Azylu tu a tam uskutečnil koncert i pořadatelů, kteří nepatřili do interního kolektivu Azylu, většinu koncertů zde pořádali jeho členové.

Většina schůzek, které se týkaly nejen podoby programu, ale i nejrůznějších koncepcí ve fungování klubu, nebyla spojena s žádným hlasováním. Obvykle bylo podstatné, aby se dospělo k obecnému konsensu. Podobných schůzek se zpravidla účastnili pouze lidé, kteří měli motivaci na nich participovat, někdy bylo rozhodování o věcech kolem klubu svěřeno do rukou jednotlivců, kteří měli v konkrétní věci obecnou důvěru ostatních. Tato důvěra byla obvykle ale ovšem opřena o podrobnou konzultaci dané věci s provozovatelem baru.

Provozovatel pivního baru se daných schůzek obvykle neúčastnil a na kulturním programu ani neparticipoval. Na druhou stranu s ním, jak bylo řečeno, tyto malé kolektivy, mnohdy ale pouze jednotlivci, kteří měli k chodu podniku „co říci“, věci osobně konzultovali tak, aby fungování klubu probíhalo v konsensu. Tato role zakladatele a hnací síly i ducha celého podniku se v Azylu skloňovala po celou dobu sledování.

Kulturní akce, které se v Azylu pořádaly, nebyly jedinou náplní jeho programu, naopak. Jeho aktivity pravidelně doplňovaly společné veganské večere, přednášky aktivistických skupin či promítání kontextuálních filmů. Když vypukla v Evropě v září 2015 uprchlická krize, zareagoval kolektiv okamžitě na nastalou situaci a vyhlásil solidární sbírku. Jejím výsledkem bylo obrovské množství sebraného materiálu pro potřebné a taky trojice výprav dobrovolníků do Maďarska a Srbska s pomocí přímo tam, kde byla potřeba. V tomto kontextu je důležité zmínit, že na sbírce kolektiv kooperoval s dalšími skupinami z Liberce. Přestože původně měla sbírka probíhat na více místech a do realizace její distribuce se měla zapojit mnohem širší síť osob, nakonec vše probíhalo pouze v režii kolektivu kolem Azylu a v jeho prostorách.

Právě prolínání hudebních a politických aktivit je jedním z nejvýraznějších významů Azylu založených primárně na etice, které je místo nositelem. Zmiňovaná pomoc uprchlíkům nebyla zdaleka jedinou aktivitou, do které se kolektiv za jeho historii a ani ve sledovaném období, zapojil. Pivní bar Azyl funguje jako místo, které produkuje nejen aktivní lidi, kteří se angažují v aktivitách samotného klubu či s jeho náplní a etikou souvisejících. Řada z členů kolektivu se zapojuje do aktivit skupin, které svou činnost zaměřují dále do veřejného prostoru. Jako typický zástupce jsou například aktivity kolektivu Food Not Bombs (srov. Kolářová 2011: 207), který sice není tvořen pouze lidmi kolem Pivního baru Azyl, ale pro který je Azyl přirozeným zázemím. Samostatnou kapitolou je pak angažování jednotlivců v aktivitách, které se samotným pivním barem souvisí jen nepřímo. Díky jeho etice, ale i zázemí mohou tyto jednotlivci podobu těchto aktivit formovat a ovlivňovat a zároveň prostřednictvím nich předávat etické principy vlastní kolektivu dále. Jedná se zejména o aktivity v oblasti práv zvířat, konkrétně například skupiny Šance zvířatům, která se na Liberecku angažuje ve věci záchrany

opuštěných zvířat, anebo liberecké skupiny *Obraz – Obránci zvířat*, která se dlouhodobě angažovala v boji za zrušení kožešinových klecových farem.

Význam Azylu pro dané spolky se ale neomezil pouze na generování aktivistů. Azyl všem výše psaným aktivitám, ale i mnoha dalším, poskytuje dlouhodobě prostor a zázemí pro schůzky či pro pořádání kulturních akcí. Stejně tak mnoho kulturních akcí pořádaných lidmi z kolektivu mělo benefiční výtěžek na tyto organizace. Vzhledem k širšímu přesahu daných skupin se během jimi pořádaných aktivit, podobně jako při sbírce pro uprchlíky, do Azylu dostala i širší veřejnost, která by do jeho prostor zřejmě jinak nezavítala. Konkrétně například akci *Obrazu*, kterou ovšem uspořádal aktivní participant kolektivu, navštívilo na zahrádce klubu v červenci 2015 několik desítek osob.

Je ale nutné poznamenat, že žádná z daných akcí se nevyvíkala náplní etiky Pivního baru Azyl (podrobněji bude rozebrána dále) a veškeré akce, ať už v oblasti práv zvířat, pomoci uprchlíkům či aktivit antifašistických uskupení, s ní úzce souvisely. Fungování Pivního baru Azyl tak představuje typického zástupce „neformálního seskupení“, „kulturní prostor“, ve kterém se setkávají různé druhy politického a kulturního jednání, reagují spolu v procesech diferenciaci dle rozličných trajektorií kulturní a politické výměny“ (Císař a Koubek 2012b).

Přestože byla v odstavcích o konstituování kolektivu zmiňována opakovaně etika hardcore punkové subkultury, je nutné se hlouběji podívat na její podobu a kontext tak, jak kolektiv kolem pivního baru vznikl. Přestože etika místa, jak bylo napsáno výše, přímo z jejích atributů vycházela, není možné kolektiv jednoduše označit jako hardcore punkovou subkulturu. Pokud tedy přijmeme, že subkultury je při jejich studiu nutné „uchopit v jejich barevnosti a systematizovat jednotlivé proudy uvnitř nich i jejich dynamiku“ (Císař a Koubek 2012b). Kolektiv je v tomto směru mnohem více heterogenní a komplikovanější. Řada příslušníků kolektivu vykazuje oblékáním, poslechem hudby či pořádáním koncertů prvky typické pro hardcore punkovou subkulturu. Řada dalších návštěvníků, kteří se v Azylu angažují, ale tyto prvky postrádá, popř. se vzhledem hlásí k jiným dalším subkulturám či poslouchá zcela odlišnou hudbu.

Stejně nejednoznačné je pro kolektiv i jeho politické zázemí. Přestože je místo formováno zmiňovaným etickým rámcem, nemají všichni příslušníci kolektivu jednotné politické zázemí. Podobného momentu si všímá i Kumová, když při zkoumání hardcore punkových scén v Praze poznamenává, že „mezi posluchači hardcorové hudby najdeme jak levicové aktivisty, tak i nepolitické konzumenty (...)“ (Kumová 2011: 16). Pro kolektiv je podstatnější, když v něm zapojení jednotlivci v jeho prostorách nenarušují principy jeho etiky, aniž by je nutně aplikovali i v běžném životě. Důležité ale je, že prostor Azylu zůstává v tomto směru jednotný.

Formování etiky prostoru se samozřejmě od samotného kolektivu posouvá i k jeho dalším návštěvníkům. V prostorách Azylu jsou nepřipustné jakékoliv projevy rasismu, homofobie, a to včetně tiché příslušnosti k některým politickým směrům (např.

prostřednictvím oblékání neonacistických značek apod.). Azyl tak funguje v naprostém opaku s tím, co píše Pixová, že „Takřka všichni respondenti se shodují v tom, že ve svých oblíbených podnicích neradi vidí lidi, kteří tam evidentně nezapadají. Obvykle jejich přítomnost příliš neřeší, někdy se na jejich úkor jízlivě baví. ‚Vetřelci‘ sice svou přítomností kazí atmosféru místa, pokud však svým chováním neprovokují, není proti nim nijak zasahováno“ (Pixová 2007: 97).

Kolektiv vždy naopak lpěl na udržení „čistoty“ prostoru. V některých případech však až do takové míry, která byla v kolektivu diskutovaná, zda byla vhodná či zda nepřekročila nějakou hranici. Typickým příkladem diskuse bylo odmítání neveganského jídla nejen v prostorách Azylu, ale i na jeho zahrádce. Přestože zahrada vždy byla přístupna všem bez ohledu, zda sem přišli na pivo, nebo si zkrátka jen tak sednout. Na zahrádce fungovala možnost si kdykoliv přijít něco opéci na grilu. Ač toto nebylo nijak omezeno na veganské jídlo, předpokládalo se takřka automaticky, že etika Azylu se v tomto směru vztahuje i na prostor zahrádky. Tento vztah byl definován zejména omezením, že zahrádka byla přístupna pouze vnitřními prostory Azylu. Návštěvníci tak vstupem sem překračovali i symbolický práh mezi „vnějším světem“ a světem Azylu. Opakovaně tak byli na zahrádce napomínáni lidé, mnohdy doslova nahodilí návštěvníci, kteří si sem přinesli maso apod.

Podobný, možná ještě striktnější, přístup zachovával kolektiv v otázkách antifašismu. Nepřípustné zde byly rasistické názory, stejně jako jakákoliv, byť tichá, přítomnost kupříkladu neonacistů v prostoru Azylu. V minulosti se několikrát stalo, že byli z jeho prostor vyvedeni, obvykle neorganizovaně, ale za širokého souhlasu lidí, kteří byli identifikováni jako neonacisté. Právě antifašismus se stal významným atributem, který se stal i výjimečným tématem, kdy kolektiv překročil hranice klubu a svou etiku předával dál mimo prostor Azylu. V roce 2014 se měly uskutečnit v jednom z rockových barů v Liberci opakovaně koncerty neonacistických či rasistických kapel, proti kterým se kolektiv kolem Azylu výrazně vymezil. Výsledkem byla názorová přestřelka na sociálních sítích, o které informoval i místní tisk (Lánský 2014).

Během jedné schůzky kolektivu, která proběhla ve sledovaném období, byla řešena i věc otevírání podniku dalším lidem. Diskuse probíhala na základě přemítání o dalším směřování místa, o otevření se dalším hudebním stylům, o možné vyšší návštěvnosti baru, ale i o dalších motivech. Diskuse se samozřejmě stočila i na otázku silného uzavření Azylu dalším lidem právě pro jeho příliš silné lpění na některých etických principech, které mohou být někomu jinému cizí. Pixová v této souvislosti zmiňuje klasickou charakteristiku podobných míst viděných vnější optikou: „Některá jsou považována za příliš levicová až radikální, jiná za vyhraněná, netolerantní a uzavřená, nebo za antifašistická (...)“ (Pixová 2007: 100). Podobná slova se dají bezvýhradně použít i na Azyl a ze strany vnějších pozorovatelů podobná kritika vůči místu dle sdělení členů kolektivu mnohokrát zaznívala.

Když se ale diskuse nad etickými principy klubu posunula k tomu, co vlastně sami lidé, kteří kolektiv tvoří, chtějí, zazněly převážně hlasy, který takový striktní postup a postoj obhajovaly. Fakt, že Azyl představuje místo, kde se setkávají lidé, kteří dodržují jednotné principy, byl vyzdvihován jako správný a jako velmi důležitý moment byla zmiňována bezpečnost a osobní komfort. „Nedokážu si představit, že bych chodil na koncerty, kde by se mnou v sále stáli náckové a všem to bylo jedno,“ byl jeden z názorů, který ale víceméně shrnoval názor celého kolektivu. Pro srovnání byl zmíněn i další liberecký hudební klub Bunkr. Ten, ač se formuje z podobné scény jako Azyl (za jeho fungování stojí příslušník hardcore subkultury), a přestože se v něm odehrávají tu a tam i podobné koncerty, nestojí na tak pevných etických základech jako Azyl (i přestože Azyl a Bunkr udržují dlouhodobě korektní vztahy a v řadě věcí spolupracují). Právě příslušnost identifikovaných neonacistů na některých koncertech v Bunkru, kde to „každému jedno bylo“, byla tím nejsilnějším argumentem, proč by měl Azyl zůstat striktní.

Pixová v této souvislosti mluví o tom, že „Místa vyznačující se přítomností koherentní komunity někdy bývají hůře přístupná nejen návštěvníkům z mimo-subkulturního prostředí, ale i novým členům subkultury, kteří mohou být nazíráni skepticky či s jistým opovržením. Svá centra si příslušníci subkultur typicky chrání a usilují o to, aby byla co nejméně narušována přítomností lidí s odlišným stylem, hodnotami, zájmy, chováním apod.“ (Pixová 2007: 97). Na základě pozorování z Azylu je nutné podotknout, že skutečnost může být trochu odlišná. Při diskusích kolektivu se jako ideální stav ukazoval takový, kdy je Azyl navštěvován lidmi zvenku, kteří ale dodržují vnitřní etiku místa. Tito lidé nemuseli být vůbec součástí kolektivu kolem klubu a ani nemuseli být nositeli jeho etiky. Podstatné bylo, aby během přítomnosti v Azylu tuto etiku, alespoň dočasně, přijali za svou.

V této souvislosti je tak důležité podrobněji rozebrat nejdůležitější specifikum Pivního baru Azyl, kterým je právě jeho zaměření jako pivní bar. Tato dvojakost prostoru je tím, co dělá Azyl specifickým, co ho odlišuje právě např. od závěrů Pixové, ale i od povahy většiny podobných míst. Toto zaměření totiž dlouhodobě stojí za tím, že Azyl navštěvují a přirozeně se zde setkávají lidé, kteří s vnitřní etikou, ani s kolektivem místa nemají nic společného, ale v jeho prostorách se zkrátka potkávají. Jak mezi sebou, tak právě s jeho etickými principy.

5. Azyl jako pivní bar

Jak bylo zmíněno výše, motivací vzniku Azylu bylo zejména obohacení pivní nabídky ve městě. Původně bylo v Azylu na čepu několik piv z jednoho regionálního pivovaru, později se nabídka piv začala obměňovat. Přestože Azyl byl svou nabídkou od samého počátku v rámci Liberce netradiční (ač několik málo míst s širší pivní nabídkou zde již v té době existovalo), podstatnější motivací k návštěvě se pivo stalo až postupně v pozdějších

letech. Za proměnou místa v respektovaný pivní bar stálo několik spolu vzájemně více či méně souvisejících okolností.

V době, kdy Azyl vznikal, nebyly pivní bary ještě běžnou součástí českého pivního světa, a i v průkopnické Praze se daly spočítat na prstech jedné ruky. Mimopražské pak na prstech ruky druhé. S rozvojem trhu malých pivovarů cca po roce 2010 došlo i k rozvoji tohoto specifického segmentu a Pivnímu baru Azyl se podařilo na vlnu jejich zakládání přirozeně nastoupit. Od roku 2011 tak začal Azyl na čtyřech pípách nabízet neustále se točící piva z řady malých pivovarů, včetně těch nejmenších. Roku 2014 pak byla nabídka rozšířena dokonce na šest různých piv a bar byl navíc rozšířen o pivotéku s několika desítkami lahvových piv z celého světa. Touto nabídkou se místo postupně stalo nejen nejzajímavějším místem co se piva týče v celém Liberci, ale i v rámci celých severních Čech.

V přibližně stejné době se navíc podařilo Azylu navázat velmi úzké vztahy s lidmi, kteří stáli za vznikajícím minipivovarem v nedalekém Frýdlantu. Azyl se pak stal prvním výčepem, kde bylo frýdlantské pivo k dostání. Pevný vztah, který oba podniky navázaly, mimo jiné potvrdila i velká malba na jedné ze zdí prostoru Azylu. Skupina pankáčů s barevnými „čírý“ na ní zachraňuje sudy z povodní zatopeného pivovaru ve Frýdlantu. Spolupráce tak zároveň etablovala Pivní bar Azyl nejen na pomyslné mapě republikových pivních výčepů, ale i jako významné pivní místo v rámci regionu. To bylo pro Azyl velmi důležité, neboť neměl v tomto směru v rámci Liberce takřka žádnou vlastní veřejnou reklamu.

Azylu se tím podařilo spíše náhodou, ale celkem logicky, reagovat na zvýšený zájem milovníků piv z malých pivovarů či netradičních pivních stylů. Těm jediný takový podobný podnik v krajském městě, ale možná i v celých severních Čechách, nemohl uniknout. Postupně se tak do Azylu čím dál tím víc k návštěvě uchylovali lidé, kteří neměli často nic společného se zdejším kolektivem či etikou prostoru, ale zkrátka sem mířili za pivem. Lidé, kterým se začalo v rámci Azylu přiléhavě říkat „ochutnávači“, tak do místa vnesli zcela nový prvek, který se mohl stát katalyzátorem otevírání celého prostoru ven.

Proměna, respektive spíš obohacení spektra návštěvníků Azylu vedlo jeho provozovatele k zásadnímu kroku, kterým zřejmě definitivně změnil charakter podniku. Na základě oblíbenosti pivního stylu typu India Pale Ale (IPA) u tzv. ochutnávačů se rozhodl v lednu 2014 uspořádat pokusný pivní festival „Liberecký IPA festiválek“. Jako hlavní motivaci jeho uspořádání sám tehdy uváděl pokus více Azyl otevřít širší veřejnosti. Jak se mu to povedlo, ukázaly následující roky. Z původně poměrně malého festivalu, jehož první ročník ještě patřil návštěvností tak půl na půl tradičním návštěvníkům Azylu a lidem, kteří na akci dorazili za pivem, se stala za pět let takřka masová akce. Na ní se v současnosti sjíždějí stovky milovníků piva z malých pivovarů z celé země, mezi kterými se nachází i množství zástupců malých pivovarů či dalších pivních barů. Součástí programu

„festiválku“ je i doprovodný program přednášek a diskusí, na kterém každoročně vystupují respektované osobnosti české craft beer scény.

Azyl se touto akcí definitivně v tomto směru otevřel pivnímu světu, ale zároveň i široké veřejnosti (o akci opakovaně referovala místní média (Pešek 2017a), ohlasy na akci vycházejí také na specializovaných pivních webech (Jaroslav_K. 2017) apod.). Na příkladu IPA festiválku je ale možné vysledovat dva zajímavé fenomény, které potvrzují některé výše zmíněné dílčí závěry.

Prvním fenoménem je podoba organizačního týmu festiválku. Přestože se obsahově jedná o akci, která zcela překračuje náplň činnosti kolektivu, na přípravách akce, jejího technického zázemí a zajištění, a to i v den jejího konání na místě, se podílí prakticky jen jeho členové. Akce se tak stala zajímavým spojovacím můstkem mezi poměrně uzavřeným a etikou Azylu vedeným kolektivem a zbylou částí veřejnosti. Pořadatelský kolektiv podobné akce tak netvoří lidé, kteří by byli primárně milovníci piva, ale naopak osoby, které jsou pevně spjaty s kolektivem místa. Není náhodné (jak bude ještě naznačeno dále), že pokud se do příprav akce zapojily osoby mimo Pivní bar Azyl, obvykle se jednalo o participanty craft beer scény z jiných měst České republiky, se kterými dříve navázal provozovatel Azylu přátelské vztahy.

Ještě zajímavější je ale charakter, který akce v rámci Azylu získala. Přestože se v současnosti jedná o akci určenou široké veřejnosti, je její charakter rámcován i nadále prvky etiky, která je Pivnímu baru Azyl vlastní. Na festiválku je tak pro jeho návštěvníky vydáváno pouze veganské občerstvení, večerní kulturní program zajišťují hardcore punkové, punkové a další podobné kapely. Charakter akce dokresluje i fakt, že z jednoho z ročníků festiválku byl vyveden návštěvník, který byl identifikován jako neonacista. Už i samotná podoba prostor Azylu s řadou politických a jiných tematických vzkazů v rámci samolepek, tiskovin a graffiti na zdech je pro akci podobného typu netypická. Řada návštěvníků festiválku si tak zpětně, a obvykle poměrně s respektem, této specifické podoby Azylu všímá v reportech z akce či při sdílení zážitků (Bludice 2015).

Pořádání IPA festiválku, ale i řady menších pivně zaměřených akcí, ke kterým provozovatele podniku motivoval právě jeho úspěch, a také kooperace s pivovary při přípravě akce a vůbec při jednání o zakupování jejich piv na běžný provoz podniku přineslo Azylu ještě jeden důležitý moment. Pivní bar Azyl se díky těmto kontaktům pevně etabloval v síti kontaktů, které se postupně vytvářejí napříč českou craft beer scénou mezi malými pivovary, provozovateli podobných podniků, ale i pivními nadšenci. Provozovatel jednoho z pražských výčepů dokonce Azyl opakovaně nazval nejlepším pivním barem na sever od Prahy (Dno pytle 2017).

6. Konflikt a proměna místa i kolektivu

V roce 2017 se život Pivního baru Azyl i jeho provozovatele a kolektivu zcela proměnil. Na přelomu let 2016–2017 byl na pozemku naproti baru vystavěn nový obytný dům, jehož majitel se rozhodl, že Pivnímu baru Azyl znepríjemní či nejlépe zcela ukončí jeho existenci. Za tím účelem se spojil s dvěma nájemníky z nedalekého domu, kteří si na existenci podniku již dříve stěžovali. Společně pak založili zapsaný Spolek Na Ladech, jehož cílem mělo být „zachování historického výrazu lokality jako klidové městské čtvrti a aktivní kultivace veřejného prostoru formou např. péče o veřejná prostranství, zeleň, tvorbu komunitních zahrad a ploch zeleně“ (Spolek Na Ladech 2016). Prvním krokem spolku se mělo stát vytvoření nové komunitní zahrady, shodou okolností přesně na místě, kde se nacházela zahrádka při Pivním baru Azyl.

Zahrádka u Azylu vznikla sice na běžně nepřístupném pozemku, ten ale byl v majetku města. Zástupci samosprávy neměli až do roku 2017 žádné povědomí o tom, že na jejich pozemku vznikla zahrádka, kterou využívali k trávení volného času návštěvníci Pivního baru Azyl, ale i další lidé. Provozovatel Azylu nikdy nevstoupil s městem do smluvního vztahu a na existenci zahrádky tak bylo možné nahlížet jako na nelegální. Žádost Spolku Na Ladech o pronájem daného pozemku byla následně schválena Radou města. Obratem však na zastupitelstvo přišla žádost o odprodej téhož pozemku ze strany majitele objektu, ve kterém se Pivní bar Azyl nachází. Město tak bylo nuceno pronájem zrušit a začít se zabývat nejen oběma žádostmi zároveň, ale také situací kolem Pivního baru Azyl vůbec.

Geneze celého příběhu, který se táhne až do současnosti, výrazně přesahuje rozsah tohoto textu, a je tak možné odkázat na některé souhrnné zpravodajské texty, které se událostí zabývaly (Pešek 2017b; Pivní Partyzán 2017; Tauchman 2017). Já se nyní zaměřím pouze na výraznější záležitosti, které úzce souvisely s fungováním Pivního baru Azyl a se změnami, které situace přinesla a které souvisely s otázkami vytyčenými tímto výzkumem.

Již samotná veřejná diskuse ohledně zahrádky Azylu přinesla zajímavé momenty. Řada osob, včetně primátora města, upozorňovala na fakt, že je nepřípustné, aby byl městský prostor využíván k záboru pro podnikatelské účely. Jiní diskutující, nejen např. ze samotného kolektivu, ale i někteří zastupitelé a jiní upozorňovali na fakt, že zahrádka u pivního baru není klasickou hospodskou zahrádkou, ale že se jedná o místo, které slouží setkávání lidí, aniž by museli být zároveň návštěvníky pivního baru. Zaznívala i slova o tom, že je zbytečné v místě tvořit komunitní zahradu, když zde jedna pobytová komunitní zahrada již fakticky existuje (Hrbková 2017). Tyto argumenty ale nakonec nebyly vyslyšeny a Pivní bar Azyl byl nucen v červenci 2017 zahrádku vyklidit.

Spor se vlivem rozložení politických sil na magistrátu města, i zřejmě vlivem provázání některých jeho struktur s jednou či druhou stranou sporu, stal veřejným

politikem. Otázka Pivního baru Azyl a jeho sporu se Spolkem Na Ladech se tak dostala na stránky médií, opakovaně se k němu vyjadřovali představitelé města a zabývalo se jím i několik zasedání zastupitelstva. Mimo to se rozjela řada jednání mezi Azylem a dotčenými orgány samosprávy i dalšími. Na Pivní bar Azyl totiž došla v následujících měsících opakovaná udání ohledně jeho živnostenskoprávního schválení, ohledně hygieny provozu, požární bezpečnosti a další. Pivní bar Azyl a jeho kolektiv tak byli zataženi do řady nečekaných jednání a do situace, která na fungování celého prostoru vrhla zcela nové světlo.

Vyjednávání ohledně budoucnosti prostoru a také jeho veřejná prezentace a obhajoba se staly důležitým momentem celé situace. Kromě samotného provozovatele, který se stal styčným bodem většiny oficiálních jednání, začal kolektiv ze svého středu přirozenou cestou delegovat osoby, které měly obecnou důvěru zbytku ke konání konkrétních kroků či jednání. Tyto kroky pak obvykle byly koordinovány užší skupinou lidí a také samotným provozovatelem (srov. Frič a Vávra 2012: 19). Celá situace se navíc stala motivátorem pro mobilizaci řady lidí, kteří byli dlouholetou součástí kolektivu či jej podporovali. Do prací na vyklizení zahrádky, úprav prostor v klubu i dalších prací se během roku 2017 zapojilo několik desítek lidí, kteří cítili potřebu svůj čas a prostředky věnovat na podporu a svým způsobem i záchranu místa, které jim v dřívějších letech tvořilo zázemí. Řada členů kolektivu se navíc zcela dobrovolně angažovala ve finanční podpoře samotného majitele, který musel pokrýt řadu neočekávaných výdajů s provozem klubu. V tom je možné spatřovat příklon „k postmateriálním hodnotám s důrazem na seberealizaci a naplnění, (...) než na kumulaci majetku“ (Mikovcová 2015: 76).

Kromě samotného kolektivu, který se tímto způsobem zapojil do přímé konkrétní podpory místa a realizoval se v činnostech, které umožnily jeho trvání či podpořily procesy, jež překážky jeho trvání zmírnily či odstranily, se ale dostalo Azylu i široké podpory zvenčí. Ta významným způsobem hranice jeho kolektivu překročila. Díky dlouhodobému zázemí, které Azyl poskytoval nejrozličnějším aktivistickým skupinám, díky navazování přátelských vztahů i díky koherentnímu fungování široké kulturní scény našla potřebu Azyl podpořit řada lidí z aktivistických i kulturních kruhů ve městě. Otevřená podpora, vyjádřená i sérií videí, se tak Azylu dostala nejen od aktivistů např. ze spolku Šance zvířatům, který byl na Azyl přímo navázán, či od provozovatele „konkurenčního“ hudebního klubu Bunkr. Podporu Azylu vyjádřili i herci místních divadel, provozovatelky nedaleké komunitní zahrady, respektovaný knihkupec či celorepublikově uznávaný fotograf (Azyl Pivní Bar 2017a). Tento široký ohlas podpory ukázal, jak se Azyl za osm let existence stal pevnou a respektovanou součástí kulturního podhoubí města. Není bez zajímavosti zmínit, že prakticky žádný z hlasů veřejné podpory ale nezmiňoval význam Azylu jako specifického pivního baru.

Na druhou stranu ale tato specifičnost stála ještě za jednou masivní formou podpory, které se Azylu v nastalé situaci dostalo. V létě 2017 byla jeho kolektivem

sepsána petice adresovaná Radě města, která vyzdvihovala význam místa jako kulturního prostoru. Petice se mimo Liberec šířila zejména kanály kolem kolektivu tvořeným lidmi z prostředí hudebních subkultur. Obvykle se jednalo o lidi z kapel, které dříve v Azylu někdy hrály, či lidmi, kteří navštěvovali koncerty a další akce v Azylu. Do šíření petice se ale, často z vlastní iniciativy, zapojili i provozovatelé řady pivních barů zejména v Praze (Vítková 2017). Petici v těchto podnicích následně podepsalo několik stovek návštěvníků vycházejících z řad milovníků piva z malých pivovarů. Podporu Azylu ale lidé z craft beer scény neposkytovali pouze formou petice, ale i veřejnými prohlášeními na sociálních sítích či sdílením statusů, které o aktuální situaci Azylu informovaly (Azyl Pivní Bar 2017b).

Je zajímavé, že většina projevů podpory se zaměřovala na Azyl jako na přirozenou součást craft beer scény, přestože samotný Azyl svou ostatní náplní a etikou s ní jako takovou nemá nic společného. Tento fakt se projevil i v tom, že většina podporujících zdůrazňovala obvykle specifickou Azylu jako svébytného místa s významným kulturně-sociálním přesahem. Mimo jiné ale byla situace Azylu zasazována do aktuálních ekonomicko-politických souvislostí, kdy jsou provozovatelé hospod pod tlakem státní správy a dalších orgánů (Rendl 2017). Věc ale často byla kontextualizována významem Azylu jako místa, které vzniká kolem specifického kolektivu z jeho vlastních prostředků a na principech seberealizace.

Krizová situace pivního baru nakonec vedla k nečekanému vývoji. Majitel objektu, ve kterém Azyl sídlí, nakonec nabídl jeho kolektivu k pronájmu rozsáhlé pozemky ve svém vlastnictví naproti objektu Azylu.

Tím byl kolektivu poskytnut prostor, kde mohl uskutečňovat nové příležitosti a uplatnit nápady (Hartl 1997: 36). Pozemky tvořící dlouhou soustavu teras byly doposud nevyužité, zanedbané a zarostlé náletovými dřevinami. Dle dohody byly pozemky kolektivu nově poskytnuty za účelem jejich zvelebení a otevření celého prostoru veřejnosti k nejrůznějším aktivitám. Za tím účelem, a zejména za účelem jejich nového aktivního využití nakonec vznikl v prostředí kolektivu zapsaný spolek LIAS, který si jako cíl vytyčil „tvorbu a správu komunitní pobytové zahrady v ulici Široká, pořádání veřejně prospěšných, benefičních, osvětových, kulturních a hudebních akcí, účast na veřejném životě města Liberec a podporu environmentální gramotnosti“ (LIAS, z.s. 2017; srov. Frič a Vávra 2012: 34).

Do členství ve spolku se zapsalo několik desítek osob, které již dříve byly kolem Azylu aktivní. Kolektiv, respektive jeho významná část, tak byl nově institucionalizován a změnil se tím i některé mechanismy jeho fungování. I aktivity kolektivu tak získaly zcela novou náplň. Uzavřený prostor pivního baru a omezený okruh jeho aktivit se otevřel ven směrem do veřejného prostoru. Náplň činnosti kolektivu navíc získala zcela nový rozměr spojený s potřebou kulturně i společensky oživit poměrně velkou část veřejného prostoru

dané lokality, aniž by tyto aktivity ze své podstaty vycházely z etiky a původního zaměření činnosti kolektivu.

7. Závěr

Kolektiv, který se za osm let existence vytvořil kolem Pivního baru Azyl, představuje typického zástupce lokální scény, která vzešla z prostředí hudebních subkultur v návazání na konkrétní prostor, kolem kterého se realizuje. Vzhledem k faktu, že zakladatel a současný provozovatel baru, ale i většina jeho přátel, kteří dané místo začali záhy navštěvovat a formovat, pocházela z hardcore punkové subkultury, byl prostor formován atributy její etiky. Toto formování ale nestálo pouze na lidech, kteří by byli součástí této jedné konkrétní subkultury. Kromě nich se na kulturně společenském programu v klubu, ale i na dalších aktivitách realizovali lidé, kteří spadali i mezi jiné hudební subkultury a mnohdy i zcela mimo ně. Zároveň se ale rozhodli trávit čas na místě, které bylo jasně etikou hardcore punku lemováno.

Vrstevnatá scéna kolem Azylu nesloužila a neslouží pouze pořádání kulturních akcí. Scéna vytvořila přirozené zázemí pro řadu aktivistických kolektivů, ve kterých se přímo participovali i její příslušníci. Fakticky uzavřená scéna kolem Azylu, která své vlastní akce a aktivity pořádala primárně za jeho zdmi, tak získala výrazný společenský přesah. Díky němu mohla ovlivňovat i život mimo Azyl. I přesto ale měla samotná scéna kolem Azylu opakovaně subjektivní pocit, že místo samotné je příliš uzavřené a svou striktní etikou je nedostupné lidem mimo ni.

Pevné hranice charakteru místa, pocit vlastního bezpečí a komfortu byly tím hlavním souborem formujících principů, pokud návštěvník překročil práh dveří do Pivního baru Azyl. Paradoxně v této situaci působí fakt, že Azyl zároveň sloužil jako místo, do kterého mířila i řada lidí mimo tuto scénu a ze zcela jiných důvodů. Stoupající obliba piv z malých pivovarů, na jejichž nabídku je Pivní bar Azyl zaměřen, do něj přivedla řadu nových lidí. S jejich přítomností v Azylu se ale i nadále automaticky předpokládalo, že se tito návštěvníci „zvenku“ přizpůsobí etice místa.

Nejvíce se tento fakt projevil během pořádaných IPA festiválků, kterých se zúčastňují stovky lidí z celé země i ze zahraničí. Jako podstatný se zde ale ukazuje fakt, že i pořádání takových akcí se děje v režii scény Azylu a pevně v intencích jeho vnitřní etiky. Je zajímavé, že přestože craft beer scéna je spojována i s étosem kontrakultury vůči mainstreamu a s atributy souvisejícími s punkem, nehraje to v Azylu prakticky vůbec žádnou roli. Nastavení zaměření místa je v tomto směru limitováno maximálně znakem přeškrtnutého piva Gambrinus, který tvoří součást výzdoby interiéru. Pivo z malých pivovarů hraje ale v Azylu zcela jinou roli. Stalo se jeho přirozenou součástí, která místu pomohla a pomáhá překročit stín vlastní scény a navazovat nové kontakty a vytvářet sociální kapitál.

Zvláště markantně se to projevilo během krize, kterou prochází Azyl od jara roku 2017. Během ní byl nejen slovně podpořen ze strany desítek příslušníků craft beer scény po celé republice. Právě navazování kontaktů během provozu Azylu, pořádání jeho akcí zaměřených na pivo z malých pivovarů, ale i prosté vznikání přátelských kontaktů s lidmi, kteří mají stejný zájem, bylo hlavní podstatou podpory, které se Azylu z této strany dostalo. Přestože pivo z malých pivovarů nehraje takřka žádnou roli ve formování kolektivu kolem Azylu a samotného klubu, stal se Azyl nesporně součástí širší scény či komunity craft beer, která v mnoha ohledech může vykazovat znaky interlokální zájmové komunity, jak bylo řečeno v teoretickém úvodu. Její podrobnější zkoumání by ale přesáhlo rozsah této práce a čeká tak na další výzkum.

Důležitější otázkou ale zůstává, zda lze kolektiv kolem Pivního baru Azyl považovat za lokální scénu, která zde dle výše řečeného bezesporu vznikla, anebo je v jejím vývoji možné vysledovat směřování ke vzniku komunity.

Krize, která začala na jaře roku 2017 ovlivňovat život kolektivu kolem Azylu, přinesla nečekaný vývoj, který život celého kolektivu proměnil. Jednou ze zásadních změn, ke které došlo, bylo zrušení symbolicky uzavřené zahrady při pivním baru a následný přesun aktivit kolektivu kolem Azylu ven do veřejného prostoru. Azyl tím definitivně ztratil svou symbolickou uzavřenost a jeho působení se ze dne na den, původně ani ne z vlastní iniciativy, stalo každodenní součástí veřejného prostoru města Liberce. Kolektiv se stal participantem veřejného prostoru, který začal zpřístupňovat nejen pro sebe, ale i pro ostatní. Ve svém fungování byl nucen přijmout omezení vlastního času na pomoc druhým i kolektivu jako celku. Kolektiv si v nastalé situaci navíc plně uvědomil, jakou roli místo v jeho životě hraje, a jeho členové dokázali obětovat svůj čas, finance i kontakty k jeho podpoře. Zároveň díky vzájemnému respektu mezi členy kolektivu sami dokázali mezi sebou delegovat lidi, kteří s důvěrou druhých za kolektiv oficiálně jednali.

Vývoj kolektivu ale nesouvisel pouze s nastalou krizí, respektive jeho reakce na ni vycházela z dlouhodobějších hledisek. Pokud Bauman (2006) zdůrazňoval, že pro život komunity je důležitá společná historie, a ještě intenzivnější sdílení zážitků, pro kolektiv Pivního baru Azyl to platí bezesporu. Právě jeho dlouholeté působení, do kterého se zapojují stále stejní lidé, včetně samotného provozovatele, díky jejich kooperaci a schopnostem jednat a navazovat kontakty vznikl nejen jeho mobilizační potenciál, ale i vzájemná důvěra a respekt ad. „Okruh členů komunity sdílejících společnou (kolektivní) identitu vytváří hranice vzájemnosti, resp. komunity samotné. Uvnitř těchto hranic lze počítat se solidaritou, s dobrou vůlí a s recipročním chováním jiných členů komunity nejen v současnosti, ale i v budoucnosti“ (Frič a Vávra 2012: 19).

Právě budoucnost ale teprve ukáže, zda se scéna kolem Azylu promění v komunitu. Respektive zda se komunita stane jednou ze součástí fungující scény. Přesto je možné již nyní část konání scény jako komunitní charakterizovat. Takové jednání si do budoucna

vytyčil i zapsaný spolek, který při Azylu vznikl a který je dalším atributem komunitního života v místě. Aktivity kolektivu se v současné době teprve rozjíždějí úpravou veřejného prostoru a také pořádáním prvních akcí. Ty jsou mnohdy (pálení čarodějnic, dětský den) zaměřeny na děti. Díky dlouhodobému fungování scény kolem Azylu stárne řada jejích příslušníků s místem a zakládá rodiny. Právě i fakt postupné a dlouhé generační proměny ukáže, zda může podobný kolektiv jako komunita fungovat. Časem se projeví, jak moc pevně je vznikající komunita v úzkém vztahu se scénou i samotným Azylem, v jehož prostředí a v prostředí jehož etiky vznikla. Zároveň bude velmi důležitým momentem i vztah s majitelem objektu, ve kterém Azyl sídlí a který vlastní i dotčené pozemky. Lokalita se nachází nedaleko historického centra města a je možné, že její socio-ekonomický význam v následujících letech poroste. Tyto chvíle teprve budou pro kolektiv kolem Azylu zásadním obdobím pro vyjednávání o jeho vlastní budoucnosti a prověří kvalitu v něm nastavených vztahů.

Seznam literatury a zdrojů

Odborná literatura

- Almer, J. 2016. „DIY or Die! Proměny českých a slovenských hardcore-punkových scén a fanzinů od 90. let 20. století do současnosti.“ *Historická sociologie* 2016/2: 113–137.
- Bamforth, Ch. 2003. *Beer. Tap Into the Art and Science of Brewing*. Oxford: Oxford University Press.
- Bauman, Z. 2006. *Komunita. Hľadanie bezpečia vo svete bez istôt*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- Bellah, R.N., Madsen, R., Sullivan, W. M., Swidler, A. a Tipton, S. M. 1985. *Habits of the heart*. Berkeley: University of California Press.
- Bernstein, J. M. 2014. „How (Good) American Beers Are (Finally) Conquering Europe.“ *Bon Appétit*. 19. července 2014. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.bonappetit.com/drinks/beer/article/american-beer-europe/>
- Císař, O. a Koubek, M. 2012a. „Include 'em all?: Culture, politics and a local hardcore/punk scene in the Czech Republic.“ *Poetics: journal of empirical research on literature, the media and the arts* 40 (1): 1–21.
- Císař, O. a Koubek, M. 2012b. „Co se skrývá uvnitř scény?“ *A2*. 2012/18. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.advojka.cz/archiv/2012/18/co-se-skryva-uvnitř-sceny>.
- Creasap, K. 2012. „Social Movement Scenes: Place-Based Politics and Everyday Resistance.“ *Sociology Compass* 6 (2): 182–191.
- Delanty, G. 2000. *Modernity a Postmodernity*. London: Sage Publications.
- Hartl, P. 1997. *Komunita občanská a komunita terapeutická*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Haunss, S. a Leach, D. K. 2004. „Scenes and Social Movements. European Consortium for Political Research.“ Joint Sessions of Workshops. 13th–18th April. Workshop (8) The Changing Structure of Civil Society. Uppsala [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://ecpr.eu/Filestore/PaperProposal/1bd283a6-3ff1-456e-8f51-f23b74cc21a1.pdf>
- Hebdige, D. 1979. *Subculture: The Meaning of Style*. Routledge: London.

- Garver, A. 2013, eds. *Craft Beer and Consumer Behavior*. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://anthonygarver.files.wordpress.com/2013/06/buyer-behavior-craft-beer-project.pdf>
- Frič, P. a Vávra, M. 2012. *Tři tváře komunitního dobrovolnictví: neformální pomoc, organizovaná práce a virtuální aktivismus*. Praha: Agnes, Hestia.
- Kolářová, M. 2011, eds. *Revolta stylem: hudební subkultury mládeže v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Heřmanský, M. a Novotná, H. 2011. „Hudební subkultury“. In: P. Janeček (eds.). *Folklor atomového věku*. Praha: Národní muzeum, FHS UK, 89–110.
- Hindy, S. 2015. *The Craft Beer revolution: How a Band of Microbrewers Is Transforming the World's Favourite Drink*. New York: St Martin Griffin.
- Hrbková, K. 2017. „Vyjádření Ing. Karolíny Hrbkové ke "kauze Azyl".“ *Náš Liberec*. 1. června 2017. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.nasliberec.cz/reakce-na-clanky/2852-vyjadreni-ing-karoliny-hrbkove-ke-kauze-azyl>.
- Jackson, M. 1988. *The New World Guide to Beer*. London: Quarto publishing.
- Johnson, T. R. 2013. *I drink, therefore I am: The American Craft Beer Movement in The Postmodern Age*. Diplomová práce. Montana State University, Science and Natural History Filmmaking, Bozeman.
- Keller, J. 2007. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Kumová, M. 2011. *Vliv subkulturní ideologie hardcoru na výběr zaměstnání hardcoristů – veganů*. Bakalářská práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha.
- Kumová, M. 2014. *Malé kousky svobody: Individualizace a komodifikace v hardcore-punk subkultuře*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha.
- McMillan, D. W. a Chavis, D. M. 1986. „Sense of Community. A Definition and theory.“ *Journal of Community Psychology* 14: 6–23.
- Mikovcová, M. 2015. „Ožívání městského společenství: případ komunitních zahrad v Praze.“ *Lidé města/Urban people* 17 (1): 73–88.
- Ozzi, D. 2018. „What Kind of Punk Dude Over 30 Are You?“ *Noisey*. 14. února 2018. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: https://noisey.vice.com/en_us/article/3k7kjp/what-kind-of-punk-dude-over-30-are-you?utm_source=vicifbus
- Pixová, M. 2007. *Geografie subkultur: Punks a skinheads v Praze*. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Praha.
- Szabó, D. 2011. *Komunita a hnutí gayů a leseb v ČR*. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Brno.
- Thornton, S. 1997. „General introduction.“ In: K. Gelder a S. Thornton (eds.). *The Subcultures Reader*. London: Routledge, 1–7.
- Tremblay, V. J., Natsuko, I. a Tremblay, C. H. 2005. „The Dynamics of Industry Concentration for U.S. Micro and Macro Brewers.“ *Review of Industrial Organization* 26: 307–324.
- Watt, J. 2017. *Punkové podnikání: proti všem pravidlům*. Praha: 65. pole.

Ostatní zdroje

- Azyl Pivní Bar. 2017a. „Videa.“ Facebook Azyl Pivní Bar. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: https://www.facebook.com/pg/Azyl-Pivni-Bar-579654755528867/videos/?ref=page_internal.
- Azyl Pivní Bar. 2017b. „Status číslo 803784926449181&id=579654755528867.“ Facebook Azyl Pivní Bar. 13. května 2017. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=803784926449181&id=579654755528867
- Bludice. 2015. „Liberecký IPA festiválek no.2.“ Pivníci. 7. dubna 2015. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <http://www.pivnici.cz/clanek/liberecky-ipa-festivalek-no-2/>

- Dno pytle. 2017. „Status číslo 1504271026269435.“ Facebook Dno pytle. 23. leden 2017. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/dnopytle/posts/1504271026269435>
- Jaroslav_K. 2017. „Pár postřehů z Libereckého IPA festiválku“ Pivní recenze. 6. února 2017. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <http://pivnirecenze.cz/24357-par-postrehu-z-libereckeho-ipa-festivalku>
- Lánský, T. 2014. „Koncert neonacistů v Liberci nechceme, bouří se místní hudebníci.“ iDNES. 21. ledna 2014. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: https://liberec.idnes.cz/koncert-sons-of-bohemia-v-liberci-d46-/liberec-zpravy.aspx?c=A140121_120809_liberec-zpravy_tm
- LIAS, z.s. 2017. „Stanovy společnosti.“ Sběrka listin. 21. srpna 2017 [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/content/download?id=086de206a3fb485f818347c52ad91f29>
- Pešek, J. 2017a. „Vejtraska, ogaři i žhavá kamínka. Festival ukázal sílu pivních speciálů.“ MF DNES. 31. ledna 2017.
- Pešek, J. 2017b. „Spolek chce místo piva mrkev. Je to řízená likvidace, říká hospodský.“ iDNES. 28. dubna 2017 [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: https://liberec.idnes.cz/spolek-chce-misto-piva-mrkev-chteji-me-zlikvidovat-rika-hospodsky-1c8-/liberec-zpravy.aspx?c=A170428_084003_liberec-zpravy_jape
- Pivní Partyzán. 2017. „Pivní bar azyl, genius loci, stát, občan a ostrůvky svobody.“ Pivní Partyzán. 14. května 2017. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <http://pivnipartyzan.blogspot.com/2017/05/pivni-bar-azyl-genius-loci-stat-obcan.html>
- Rendl, K. M. 2017. „Komentář pod statusem číslo 1328333857222014.“ Facebook Pivovary České republiky. 16. května 2017. [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/groups/pivovaryceskerekrepubliky/permalink/1328333857222014/>
- Spolek Na Ladech. 2016. „Stanovy společnosti.“ Sběrka listin. 19. prosince 2016 [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://or.justice.cz/ias/content/download?id=fd5b5ffdb02640ae9acc6ad1e1151225>
- Tauchman, J. 2017. „Jak se vyrábí občanský aktivismus aneb spor o alternativní klub v Liberci.“ Náš Liberec. 18. květen 2017 [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.nasliberec.cz/aktuality-a-zajimavosti/2841-jak-se-vyrabi-obcansky-aktivismus-aneb-spor-o-alternativni-klub-v-liberci>
- Vítková, M. 2017. „Komentář pod statusem číslo 817432031765135.“ Facebook Pivní Partyzán. 22. května 2017 [online]. [cit. 12. 6. 2018]. Dostupné z: <https://www.facebook.com/PivniPartyzan/posts/817432031765135>